

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 75.052:728.82(497.4Tuštanj pri Moravčah)
7.04:27-36:929Nepomuk J.

Prejeto: 16. 6. 2009

Barbara Murovecdr. umetnostne zgodovine, višja znanstvena sodelavka in docentka, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU,
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: bamurovec@zrc-sazu.si

Poslikava baročne grajske kapele sv. Janeza Nepomuka na Tuštanju

IZVLEČEK

Baročna kapela ob vhodu v grad Tuštanj je poslikana s freskami iz življenja, mučenništva in apoteoze sv. Janeza Nepomuka. V članku so freske obravnavane z vidika slogovne analize, avtorstva, ikonografije, likovnih in literarnih virov ter naročništva. Češčenje in upodabljanje sv. Janeza Nepomuka sta se začela davno pred svetnikovo kanonizacijo v letu 1729, eno pomembnih vzpodbud pa predstavlja Nepomukov življenjepis češkega patriota in jezuita Bohuslava Balbína, prvič objavljen 1680 v *Acta Sanctorum*. Podobno kot lahko povežemo legendo o Nepomuku s Sternbergi prek aluzije njihovega imena na svetnikove atribute (zvezde), jo lahko tudi z lastniki gradu Tuštanj Lichtenbergi (svetlobni plameni). Čeprav se v literaturi pojavljajo dvomi o Francu Jelovšku kot avtorju fresk, slogovna analiza kaže, da so Lichtenbergi poslikavo naročili prav pri tem na Kranjskem najpomembnejšem baročnem freskantu, morda Jurij Ludvik po oktobru 1724, ko je umrl njegov prvorojenec Janez Nepomuk, vendar glede na likovne predloge vendarle ne pred letom 1729.

KLJUČNE BESEDE

kapela, grad Tuštanj, baročna poslikava, sv. Janez Nepomuk, Franc Jelovšek, Leopold Layer

ABSTRACT

WALL AND CEILING PAINTINGS IN THE BAROQUE CHAPEL OF ST. JOHN OF NEPOMUK AT TUŠTANJ CASTLE

The Baroque chapel situated at the entrance to Tuštanj Castle (Tuffstein) is decorated with frescoes showing the life, martyrdom and apotheosis of St. John of Nepomuk. The frescoes are discussed from the viewpoint of stylistic analysis, the question of authorship, iconography, visual and literary sources and patronage. The worship and depicting of St. John of Nepomuk started long before his canonization in 1729; a significant stimulation came from Nepomuk's biography written by the Bohemian patriot and Jesuit Bohuslav Balbín, first published in 1680 in the *Acta Sanctorum*. In the same way as the legend of the Nepomuk can be related to the Sternberg family through the allusion of their name to the Saint's attributes (stars), so it can also be related to the owners of Tuštanj Castle, the Lichtenberg family (flames of light). Although certain doubts about Franc Jelovšek as the painter of the frescoes occur in scholarly literature, stylistic analysis has shown that the Lichtenbergs nevertheless commissioned the murals from this fresco painter, the most important one in Carniola in the Baroque period. It is possible that they were commissioned after October 1724 by Georg Ludwig when his first-born son, Johann Nepomuk, died, however, according to its artistic sources not before 1729.

KEY WORDS

chapel, Tuštanj Castle, Baroque wall- and ceiling painting, St. John of Nepomuk, Franc Jelovšek, Leopold Layer

Baročna kapelica sv. Janeza Nepomuka stoji levo od vhoda v grad Tuštanj, to je pred njegovim severozahodnim vogalom. Sezidati so jo dali kot majhno samostojno stavbo z ladjo pravokotnega tlorisa in polkrožno apsido grofje Lichtenbergi, ki so imeli grad v lasti do konca 18. stoletja.¹ Zaenkrat ne poznamo nobenih arhivskih virov o gradnji kapele in o nastanku njene poslikave,² v literaturi pa je objavljenih veliko nasprotujočih si navedb, ki samo gradnjo datirajo v skoraj stoletnem razponu, od leta 1671³ pa vse do časa po sredini 18. stoletja.⁴ Ko je bila leta 1671 zaključena temeljita prenova gradu, kapela zagotovo še ni stala, saj je na upodobitvah gradu, nastalih proti koncu istega desetletja za Valvasorjevo *Topografijo Kranjske*, še ni.⁵ Tudi omemba kapele v letu 1704 se bržkone nanaša na sakralni prostor v samem gradu,⁶ ne pa na samostojno Nepomukovo kapelo. S skromnimi in nezanesljivimi zgodovinskimi podatki si tako pri dataciji gradnje kapele zaenkrat ne moremo pomagati in prav tako ne pri ugotavljanju časa nastanka umetnostno najpomembnejšega dela tuštanskega gradu,

poslikave kapele. Tudi njen nastanek se v literaturi različno datira; datacije se razhajajo kar za več kot petdeset let, in sicer od okoli leta 1725, ko naj bi jih bil po Stanetu Mikužu naslikal Franc Jelovšek kot svoje zgodnje delo,⁷ pa do leta 1777 (oziroma 1775), ko je bila na robu oltarne menze naslikana letnica, s katero naj bi bila datirana tudi poslikava kapele.⁸ V nadaljevanju skušam poslikavo grajske kapele osvetliti z različnih vidikov – z vidika ikonografije, likovnih in literarnih virov, naročništva, slogovne analize ter avtorstva – in na podlagi ugotovitev ponuditi možno interpretacijo okoliščin, v katerih je prišlo do gradnje tuštanske grajske kapele in do njene poslikave s prizori iz življenja in mučeništva ter apoteoze Janeza Nepomuka.

Kot rečeno, je kapela posvečena sv. Janezu Nepomuku, ki je živel v 14. stoletju, a je bil beatificiran šele leta 1721 in leta 1729 kanoniziran. Nepomukova razglasitev za svetnika je sicer močno odmevala in intenzivirala njegovo češčenje,⁹ vendar se je le-to začelo že precej prej, ves čas pa je imelo pomemben odmev oziroma spremljavo v (likovni) umetnosti.

Pogled v notranjščino kapele sv. Janeza Nepomuka, Tuštanj (UIFS ZRC SAZU, Andrej Furlan).

¹ Za lastnike in stavbno zgodovino glej zlasti: Smole, *Graščine na nekdanjem Kranjskem*, str. 517–518; Golob, *Umetnostno zgodovinska topografija*, str. 442–447; Stopar, *Grajske stavbe*, str. 140–149, in druga besedila v tej številki *Kronike*.

² Za podatek, da arhivskih virov, vezanih na grajsko kapelo, nista našla niti Boris Golec in Matjaž Ambrožič ob pripravi svojih besedil za pričujočo tematsko številko *Kronike*, se uredništvu najlepše zahvaljujem.

³ Npr. Stopar, *Grajske stavbe*, str. 147.

⁴ Npr. Leben, *Figuralne stenske poslikave*, str. 188.

⁵ Valvasor, *Topographia Ducatus Carnioliae*, sl. 276, 277.

⁶ Koblar, Drobtnice, str. 72.

⁷ Mikuž, Ilovšek Franc, str. 10–11; Mikuž, *Slogovni razvoj*, str. 115–116.

⁸ Leben, *Figuralne stenske poslikave*, str. 188.

⁹ *Johannes von Nepomuk, anlässlich der 250. Wiederkehr; Johannes von Nepomuk 1393*1993*.

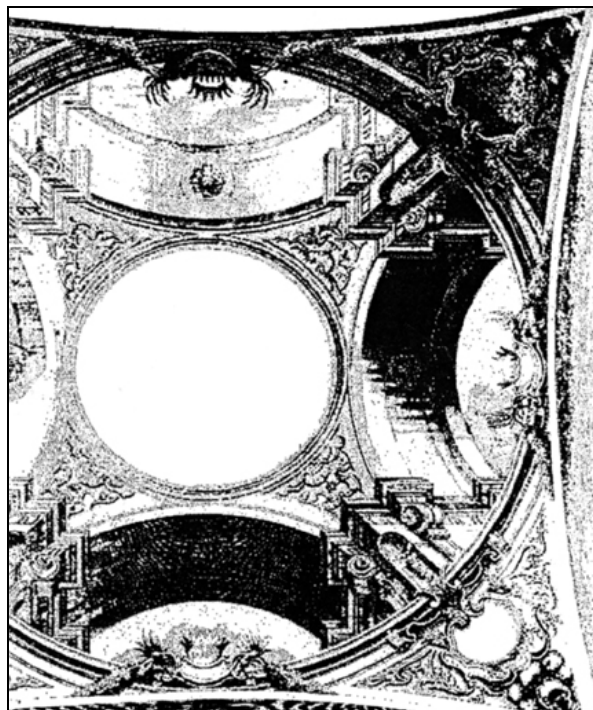
Apoteoza sv. Janeza Nepomuka, kapela, grad Tuštanj (UIFS ZRC SAZU, Andrej Furlan).

Poslikava kupole v kapeli tuštanjskega gradu (UIFS ZRC SAZU, Andrej Furlan).

F. Jelovšek: Marijino vnebovzetje, poslikava oboka v prezbiteriju, Lesce (UIFS ZRC SAZU, D. Prelovšek).

Johann Georg Bergmüller: Iluzionistična kupola, grafika, 1728.

Nepomukov življenjepis, ki ga je napisal češki patriot, jezuit Bohuslav Balbín (1621–1688), je bil v *Acta Sanctorum* vključen že leta 1680. Ker je njegovo češčenje v različnih oblikah "prehitevalo" formalne postopke in ker ima Janez Nepomuk na likovnih upodobitvah svetniški sij že pred kanonizacijo, posameznih podob nikakor ne moremo povezati z razglasitvijo svetništva. Drugače pa je pri samem patrociniju kapel in cerkva: pred beatifikacijo oziroma kanonizacijo mu niso mogle biti posvečene.¹⁰ Glede na patrocinij tuštanjske kapele je torej zunanji objektivni datum *ante quem non* Nepomukova beatifikacija 31. maja 1721, še bolj verjetno pa njegova kanonizacija 19. marca 1729.

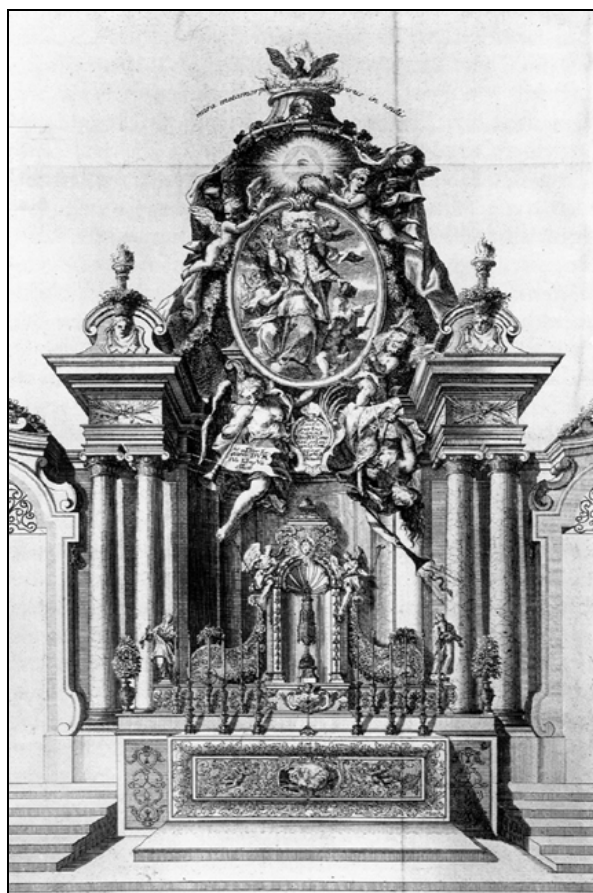
Če omenimo le nekaj pomembnih zgodnejših podatkov, povezanih z Nepomukovim češčenjem in njegovim upodabljanjem, ki so vsaj posredno zanimivi tudi za Tuštanj, lahko začnemo z letom 1640, ko je dal Franz Mathias von Sternberg, ki je imel v lasti gospostvo Nepomuk, na pobudo tamkajšnjega dekana Casparja Petra Drauskoviusa na mestu, kjer naj bi bila stala Janezova rojstna hiša, zgraditi cerkev.¹¹ Verjetno se je dekan Drauskovius zavzel tudi za to, da je bila leta 1641 napisana biografija Janeza Nepomuka, ki jo je izdal jezuit Georg Plachy, imenovan Ferus: *Fama posthuma Joannis Nepomuceni* je bila ilustrirana z bakrorezi, ki so nastali po predlogah pomembnega češkega slikarja Karla Škréte (1610–1674). V leta 1724 oz. 1725 izdani samostojni knjižici *Vita B. Joanni Nepomuceni* z Balbínovim besedilom je bilo objavljenih tudi 31 bakrorezov augsburškega grafika in založnika Johanna Andreasa Pfeffla (po Nepomukovi kanonizaciji sta bila dodana še dva bakroreza).¹² V podnapisu k 28. bakrorezu je zapisano: *Sternbergiana Illma Familia domū Ioannis Ecclesiam facit, in cujus muris pictæ à Joanne imagines vitium non sentiunt*.

Čeprav nimamo nobenega dokaza, da bi bila devocionalna naklonjenost čeških Sternbergov do Janeza Nepomuka vplivala na tuštanjske Lichtenberge, so paralele očitne. Kot je izpostavila že Ana Lavrič, so Lichtenbergi pri Nepomukovem češčenju poudarili tudi v svojem imenu skrito aluzijo na mučenikov atribut (svetlobne plamene),¹³ kar pride posebej do izraza na poslikavi v kapeli gradu Tuštanj, podobno kot je pri Sternbergih očitna zveza med njihovim družinskim imenom in Nepomukovim drugim atributom, vencem petih zvezd. Omenjeni citat na 28. bakrorezu pa izrecno omenja tudi s freskami iz Nepomukovega življenja poslikano cerkev; čeprav o njih ne vemo ničesar in lahko celo dvomimo, ali so res obstajale, je že njihova omemba v svetnikovem življenjepisju lahko služila kot vzor.

Pravo in hkrati ambicioznejšo likovno primerjavo tuštanjski poslikavi lahko najdemo v freskah Cosme Damiana Asama iz leta 1732 v grajski kapeli v Ettlingu.¹⁴

Božje oko na stropu oltarne apside, kapela, grad Tuštanj (UIFS ZRC SAZU, Andrej Furlan).

David Cueriger po Johannu Georgu Bergmüllerju: Slavnostna dekoracija ob Nepomukovi kanonizaciji za augsburško stolnico, grafika, 1729.

¹⁰ Lavrič, Sv. Janez Nepomuk, str. 442.

¹¹ Von Herzogenberg, Zur Geschichte, str. 28–32.

¹² Izdaja iz leta 1730.

¹³ Lavrič, Sv. Janez Nepomuk, str. 444.

¹⁴ Zollner, Johannes von Nepomuk.

Janeza Nepomuka vržejo v Vltavo, kapela, grad Tuštanj (UIFS ZRC SAZU, Andrej Furlan).

Janeza Nepomuka v ječi mučijo z ognjem, kapela, grad Tuštanj (UIFS ZRC SAZU, Andrej Furlan).

Eden od neposrednih dokazov, da je bilo Nepomukovo češčenje tudi na Kranjskem že pred njegovo kanonizacijo pomembno prisotno, je leta 1708 v jezuitskem kolegiju v čast deželnim stanovom odigrana igra *Ungebrochene Geheimnis-Treu in Heiligen Joannes von Nepomuck* (Neprelomljena zvestoba molčečnosti sv. Janeza Nepomuka).¹⁵ Med gojenci, ki so igrali v predstavi, so bili tudi štirje člani družine Lichtenberg, med njimi Jurij Ludvik, ki je štiri leta kasneje postal lastnik gradu Tuštanj.¹⁶ Janez Nepomuk je na mladega Lichtenberga očitno naredil izjemno močan vtis, saj ga je izbral za krstnega patrona svojemu prvorojencu, rojenemu okoli leta 1720, morda 1721; natančnega datuma njegovega rojstva ne poznamo, bilo pa bi zanimivo vedeti, ali je dobil ime še pred Nepomukovo beatifikacijo ali pa gre za odmev na aktualni dogodek. Morda je prav prvorojčeva smrt oktobra 1724 botrovala izgradnji in poslikavi kapele v zavetnikovo čast.¹⁷ Vsekakor bi se takšen podatek skladal z datacijo v čas okoli leta 1725, ki jo je predlagal Stane Mi-

kuž,¹⁸ vendar pa so likovna dela, za katera lahko na podlagi sorodnosti s tuštanjsko poslikavo domnevamo, da jih je slikar poznal in se nanje tudi delno naslonil, nastala leta 1728 in ob kanonizaciji 1729, zato moramo tudi freske v kapeli gradu Tuštanj datirati po letu 1729. Taka datacija je nenazadnje logična tudi z vsebinskega vidika, saj je kot osrednji prizor na ladijski stropni freski upodobljena Nepomukova apoteoza.¹⁹ Osrednji del kupole oziroma nebes zapolnjuje Sveta Trojica, ki sprejema na oblakih lebdečega svetnika, obkroženega s putti, od katerih eden pridržuje križ kot Nepomukov atribut. Spodnji del iluzionistične kupole zavzema balustrada, v katero so vključene vaze s plameni, školjke z biseri in girlande, nad njo se s štirimi mogočnimi loki odpira prostor na vse štiri strani neba. Podločje nad oltarjem zapolnjujejo oblaki in angelci, ki Nepomuka dvigajo v nebo; svetnik je tako naslikan kot povezovalac med zemeljskim in nebeškim delom. V drugih podločjih lebdi na oblakih angelske glave, v polju nad vhodom je še putto s palmo kot

¹⁵ Lavrič, Sv. Janez Nepomuk.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 348.

¹⁸ Mikuž, *Slogovni razvoj*, str. 115–116.

¹⁹ Za opis poslikave prim. tudi Lavrič, Sv. Janez Nepomuk, str. 443–444.

Rojstvo Janeza Nepomuka, kapela, grad Tuštanj (UIFS ZRC SAZU, Andrej Furlan).

Janez Nepomuk spoveduje češko kraljico Ivano, kapela, grad Tuštanj (UIFS ZRC SAZU, Andrej Furlan).

Janez Nepomuk pred kraljem Venčeslavom, kapela, grad Tuštanj (UIFS ZRC SAZU, Andrej Furlan).

Truplo Janeza Nepomuka na Vltavi, kapela, grad Tuštanj (UIFS ZRC SAZU, Andrej Furlan).

simbolom mučeništva in s prstom na ustih v znak Nepomukove spovedne molčečnosti. Med loki so v sferičnih trikotnikih štiri monokromna zlata moška doprsja, domnevno štirje evangelisti, stoječa na kartušah s po petimi zvezdami, še enim Nepomukovim atributom.

Drugi prizori pa so glede na likovne prijeme razvrščeni v treh sklopih. Nad menzo v oltarni apsidi je bila prvotno niša (njen naslikani okvir s krono, zvezdami in palmovimi vejami je še delno viden), v kateri je bržkone stal Nepomukov kip, zdaj pa jo zakriva mlajša slika Leopolda Layerja. Apsido

Putto na stropu ladje, kapela, grad Tuštanj (UIFS ZRC SAZU, Andrej Furlan).

Jelovškov putto na stropu prezbiterja v župnijski cerkvi v Kamniku (foto: Martin Mádl).

krasijo tri uokvirjena polja: v razgibanem obočnem je naslikano Božje oko med tremi angelskimi glavami, v pokončnih stranskih pa dva prizora iz Janezovega mučeništva: desno Janeza Nepomuka v ječi mučijo z ognjem in levo Janeza Nepomuka vržejo v reko Vltavo. V pendentivih kupole so v modrem grizaju naslikani štirje prizori iz svetnikovega življenja: Rojstvo z umivanjem novorojenca in plamenom v ozadju, Nepomuk spoveduje češko kraljico Ivano, Nepomuk s prstom v znamenje molka pred češkim kraljem Venčeslavom in Nepomukovo truplo na Vltavi, obdano s plameni in zvezdami. V podločjih kupole na stenah ladje so tri (močno poškodovane) emblemske slike, v katerih je bilo v skladu z jezuitsko prakso, ki jo je naročnik nedvomno dobro spoznal v času šolanja, v tekstu in podobi simbolno predstavljeno sporočilo.

Kot rečeno, je poslikavo Francu Jelovšku (1700–1764), osrednjemu baročnemu freskantu na Kranjskem, pripisal Stane Mikuž, najboljši poznavalec njegovega opusa. Mikuževa atribucija je ostala bolj ali manj v veljavi do danes, so se pa večkrat pojavili tudi dvomi o njeni pravilnosti,²⁰ pa čeprav ponavadi ne na podlagi komparativne slogovne analize. Primerjava figuralike, obrazne tipike, slikarjevega klasičnega repertoarja dekorativnih prvin, kompozicijskih prijemov in uporabe iluzionistične arhitekture po mojem mnenju potrjuje, da so Lichtenbergi poslikavo naročili pri Jelovšku. Mladi Jelovšek je bil ne le rojak iz bližnjega Mengša in vzhajajoča zvezda fresko slikarstva, temveč je vsaj posredno arhivsko izpričana tudi zveza z naročnikom, saj je otrokom obeh botrovala Ana Katarina Lichtenberg, poročena Dinzl.²¹ Za Jelovška pa govorijo tudi likovne predloge,²² ki so bile uporabljene v tuštanjski kapeli – in to navkljub njihovi široki popularnosti tudi med drugimi umetniki notranjeavstrijski dežel, kot sta npr. Anton Jožef Lerchinger in Josef Frommiller.²³ Slikar se je naslonil na grafike Johanna Georga Bergmüllerja (1688–1762) in na grafična dela po njegovih osnutkih oziroma slikah. Za iluzionistično arhitekturo kupole kakor tudi za figuraliko osrednjega prizora apoteoze je uporabil isto serijo lastnoročnih Bergmüllerjevih jedkanic iz leta 1728 po zdaj uničenih freskah v dominikanski cerkvi sv. Katarine v Augsburgu, na katero se je naslonil tudi pri drugih poslikavah, na primer v prezbitериju vipavske župnijske cerkve sv. Štefana leta 1738. Predvsem je pomembno, kako se je zgledoval po sedmem listu iz serije, na katerem je upodobljena

²⁰ Stele, *Tuštanj*; Figuralne stenske poslikave, str. 188; Lavrič, Sv. Janez Nepomuk, str. 443.

²¹ Prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel*, str. 348; Mikuž, Ilovšek Franc, str. 50; Lavrič, Sv. Janez Nepomuk, str. 443.

²² Murovec, Baročna poslikava, 450–455.

²³ Murovec, Likovni viri, str. 124–134; Murovec, Freske in slikane tapete, str. 109–124.

Leopold Layer: *Sv. Janez Nepomuk pred Marijo*, oltarna slika, 1825, kapela, grad Tuštanj (UIFS ZRC SAZU, Andrej Furlan).

iluzionistična arhitektura plitve kupole.²⁴ Podobne sheme, oblikovane tudi na podlagi tretjega in petega lista,²⁵ je Jelovšek v naslednjih letih uporabil za druge stropne iluzionistične arhitekture, na primer v Lescah ali pri Sv. Rozaliji nad Šentjurjem, vendar manj zvesto kakor v Tuštanju.

Osrednja kompozicija apoteoze, z močnimi reminiscencami na Bergmüllerjeva dela, pa se prav tako bolj ali manj sorodno ponavlja skozi ves Jelovškov opus. Leta 1729, ob Nepomukovi kanonizaciji, je bila pripravljena tudi slavnostna dekoracija za novo Nepomukovo kapelo v augsburški stolnici, bakrorezi po Bergmüllerjevih slikah, ki jih je pripravil David Cueriger,²⁶ pa so bili očitno znani

Sebastiano Conca: *Sv. Janez Nepomuk pred Marijo*, Rim, Galleria Borghese, o. 1729.

tudi Jelovšku. Po njih so posneti Božje oko in vase s plameni kakor tudi osrednji lik svetnika v slavi.

Na podlagi primerjave posameznih prizorov z drugimi Nepomukovimi upodobitvami lahko prepoznamo številne sorodnosti v ikonografskih poudarkih in kompozicijah, ne pa tudi direktnih predlog. Domnevno sta imela poleg Bergmüllerjevih listov slikar in naročnik pri zasnovi ikonografskega programa na razpolago tudi Pfefflovo izdajo Nepomukovega življenjepisa. Njegove vsebine pa se je nekdanji gojenec zagotovo dobro spominjal tudi iz igre, pri kateri je sodeloval, prav tako so slovesnosti ob kanonizaciji močno vplivale po vsej Evropi in bile pospremljene s številnimi tiski.²⁷ Ob več prizorih iz svetnikovega življenja pa v kompozicijah prepoznamo tudi konvencionalne likovne rešitve, izposojene iz drugih prizorov v krščanski ikonografiji: v Nepomukovem rojstvu odmeva Marijino rojstvo, v Nepomukovem mučenju v ječi Kristusovo bičanje, v prizoru Nepomuka pred kraljem Venčeslavom pa starozavezni motiv Ester pred Asuerjem.

Na podlagi ikonografije kakor tudi uporabe

²⁴ Eppl, *Materialien zur Bergmüller*, str. 6–39, zlasti str. 30–31.

²⁵ Prav tam, zlasti str. 18–19, 24–25.

²⁶ Wirth, *Septem dona*, str. 171–173; *Johannes von Nepomuk 1393*1993*, str. 72.

²⁷ Prim. *Johannes von Nepomuk, anlässlich der 250. Wiederkehr; Johannes von Nepomuk 1393 * 1993*.

likovnih virov moramo torej datacijo poslikave tuštanske kapele postaviti v čas po letu 1729, kdaj natančno je nastala, pa zaenkrat ostaja odprto vprašanje. Glede na naročnikovo predano češčenje praškega svetnika in zgodnjo smrt njegovega prvorojenca Janeza Nepomuka je morda v resnici nastala ob Nepomukovi kanonizaciji.

Z naročilom oziroma postavitvijo signirane in v letu 1825 datirane Layerjeve slike *Sv. Janez Nepomuk pred Marijo*, ki je zakrila nišo in del iluzionistične poslikave, na oltarno menzo je bila v koncept Nepomukovega češčenja tuštanske kapele prvič vključena marijanska ikonografija, sicer ena od centralnih tem Nepomukove legende.²⁸ Slika je ne tako daljni odmev izgubljene slike, ki naj bi jo v skladu z napisom na (prevodni) grafiki Benedikt XIII. naročil ob Nepomukovi kanonizaciji in dal postaviti v lateransko baziliko.²⁹ Model za izgubljeno podobo domnevno predstavlja oljna slika Sebastiana Conca, hranjena v rimski Galeriji Borghese.³⁰ Ključna sprememba na Layerjevi sliki je, da angel nad Nepomukovo glavo namesto zvezdnega sija drži sij s svetlobnimi plamenčki, kar še enkrat potrjuje pretehtano in sistematično navezavo družine Lichtenberg na Nepomukovo ikonografijo.³¹

VIRI IN LITERATURA

PISNI VIRI

Stele, France: Tuštanj, Grad s kapelico sv. Janeza K., Župnija Moravče, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, Steletovi terenski zapiski, LXXXIV, 12. 4. 1933, 44'–46'.

LITERATURA

250 Jahre Hl. Johannes von Nepomuk. Katalog der IV. Sonderschau des dommuseums zu Salzburg. Salzburg : Dommuseum, 1979.

Acta Sanctorum. 16, Paris/Roma 1866.

²⁸ Za opis slike, njeno umestitev v Layerjev opus in literaturo o njej glej prispevek Damirja Globočnika v tej številki *Kronike*.

²⁹ Volk, Johannes von Nepomuk, str. 142, kat. št. 58.

³⁰ Prav tam, str. 140–142, kat. št. 57.

³¹ V veliko inspiracijo pri pisanju prispevka mi je bilo besedilo kolegice Ane Lavrič o Nepomuku posvečeni drami (Lavrič, Sv. Janez Nepomuk), v katerem sem našla pomembna izhodišča za interpretacijo tuštanske poslikave; kolegom iz Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta ZRC SAZU se najlepše zahvaljujem za pomoč: Ani Lavrič in Blažu Resmanu za pogovore o tematiki, slednjemu tudi za kritično branje besedila, Andreju Furlanu za fotografije in njihovo obdelavo ter Alenki Klemenc za prevod izvlečka v angleški jezik, prijateljici Claudii Schweighofer za lektoriranje nemškega povzetka, nenazadnje pa uredniku Mihi Preinfalku za sugestije v zvezi z gradivom in potrpežljivost pri čakanju na tekst.

Eppl, Alois: *Materialien zur Bergmüller-Forschung*, 4. Türkheim, 2002.

Golob, France: *Umetnostno zgodovinska topografija domžalske krajine*, Ljubljana 1978 (tipkopis magistrske naloge).

Friedlmaier, Karin: *Johann Georg Bergmüller. Das druckgraphische Werk*. Marburg, 1998.

Pirnat, Peter: *Grad Tuštanj 1490–1990*. Tuštanj 2003.

Johann Georg Bergmüller (1688–1762). Zur 300. Wiederkehr seines Geburtsjahres. Schloß Türkheim, Weißenhorn 1988.

Johannes von Nepomuk, anlässlich der 250. Wiederkehr der Seligsprechung des Johannes von Nepomuk. Passau : Passavia, 1971.

*Johannes von Nepomuk 1393*1993*. München: Bayerisches Nationalmuseum, 1993.

Josef Ferdinand Frommiller. Barockkunst in Kärnten (ur. Friedrich W. Leitner). Klagenfurt : Landesmuseum, 2005.

Koblar, Anton: Drobtnice iz furlanskih arhivov. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, 2, 1892, str. 72.

Lavrič, Ana: Sv. Janez Nepomuk na odru ljubljanskega jezuitskega gledališča in podobe iz njegovega življenja v kapeli gradu Tuštanj. *Liturgia theologia prima, Zbornik ob 80-letnici profesorja Marijana Smolika*. Ljubljana : Teološka fakulteta, Družina in Celje : Celjska Mohorjeva družba, 2008, str. 431–446.

Leben, Nika: Figuralne stenske poslikave na Gorenjskem, odkritja zadnjih let. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, nova vrsta, 34, 1998, str. 160–191.

Lexikon der christlichen Ikonographie (ur. Wolfgang Braunsfels). Freiburg am Breisgau : Herder, 1974.

Michel, Walter: Der Bilderzyklus aus dem Leben des Hl. Johannes Nepomuk in der Pfarrkirche zu Hadamar. *Archiv für mittelhheinische Kirchengeschichte*, 29, 1977, 131–142.

Mikuž, Stane: Ilovšek Franc, baročni slikar, 1700–1764. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 16, 1939/1940, str. 1–61.

Mikuž, Stane: Slogovni razvoj umetnosti Franca Ilovška (1700–1764). *Dom in svet*, 54, 1942, str. 36–42, 111–116, 180–186, 273–282.

Murovec, Barbara: Freske in slikane tapete v dvorcu Röthelstein pri Admontu. Fromillerjevo delo na avstrijskem Štajerskem. *Acta historiae artis Slovenica*, 8, 2003, str. 109–124.

Murovec, Barbara: Likovni viri za baročno stropno slikarstvo v Sloveniji. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, nova vrsta, 39, 2003, str. 92–141.

Murovec, Barbara: Baročna poslikava župnijske cerkve sv. Štefana v Vipavi. v: *Barok na Goriškem* (ur. Ferdinand Šerbelj). Nova Gorica: Goriški muzej, Grad Kromberk, Ljubljana: Narodna galerija, 2006, str. 449–460.

- Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*. Görz, 1905.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana : DZS, 1982.
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji, Gorenjska I/2, Območje Kamnika in Kamniške Bistrice*. Ljubljana : Viharnik, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1997.
- Straßer, Josef: *Johann Georg Bergmüller, 1688–1762. Die Zeichnungen*. Salzburg : Barockmuseum, München : Staatliche graphische Sammlung, 2005.
- Stražar, Stane: *Moravska dolina. Življenje pod Limbarsko goro*. Moravče : odbor za izdajo knjige, 1979.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*, 1679. Ponatis Ljubljana : Cankarjeva založba, 1970.
- Volk, Peter: Johannes von Nepomuk vor der Muttergottes, v: *Johannes von Nepomuk 1393*1993*. München: Bayerisches Nationalmuseum, 1993, str. 140–142, kat. št. 57, 58.
- Von Herzogenberg, Johanna: Zur Geschichte der Verehrung des Johannes von Nepomuk bis zum Beginn des 18. Jahrhunderts, v: *250 Jahre Hl. Johannes von Nepomuk. Katalog der IV. Sonderchau des dommuseums zu Salzburg*. Salzburg : Dommuseum, 1979, str. 28–32.
- Wirth, Karl-August: "Septem dona Spiritus Sancti". Eine Folge von Radierungen Johann Georg Bergmüllers, *Münchner Jahrbuch der bildenden Kunst*, 29, 1978, str. 149–209.
- Zollner, Hans: *Johannes von Nepomuk zu Ehren, Die Ettlinger Schloßkapelle und die Fresken von Cosmas Damian Asam*. Karlsruhe, 1992.
- Zupančič, Mirina in Žontar, Majda: *Gradovi na domžalskem in moravškem območju*. Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Zbirka vodnikov, 95. Maribor: Obzorja, 1979.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Deckenmalerei in der Johann-von-Nepomuk-Kapelle von Schloss Tuštanj (Tuffstein)

Die Barockkapelle am Eingang von Schloss Tuštanj (Tuffstein) wurde mit Szenen aus dem Leben, Martyrium und der Apotheose Johannes

von Nepomuks freskiert. Bis heute sind uns über Bau, Ausmalung und Künstler keinerlei Archivalien bekannt, zudem wird die Datierung in der Literatur sehr unterschiedlich angegeben. In diesem Aufsatz wird die Deckenmalerei, die in der Zeit als die Grafen Lichtenberg Schlossbesitzer waren, entstanden ist, aus stilistischer Sicht, hinsichtlich ihrer Autorschaft, Ikonographie, Bild- sowie bezüglich ihrer literarischen Quellen und Auftraggeber untersucht. 1729 wird Johannes von Nepomuk kanonisiert. In der bildenden Kunst sind schon weit vor diesem Zeitpunkt zahlreiche Darstellungen vorzufinden. Eine wichtige Quelle stellt dabei die Biographie des tschechischen Patrioten, dem Jesuiten Bohuslav Balbín, dar, die 1680 in der *Acta Sanctorum* publiziert wurde. 1724/25 wurde diese mit 31 Illustrationen von dem Augsburger Kupferstecher und Verleger Andreas Pfeffel herausgegeben. Im Herzogtum Krain wurde bereits im Jahr 1708 bei den Laibacher Jesuiten ein Spiel mit dem Titel *Ungebrochene Geheimnis-Treu in Heiligen Johannes von Nepomuk* aufgeführt, das den Landesständen gewidmet wurde. Unter den Schülern des Jesuitenkollegs, in dem das Drama aufgeführt worden war, waren auch vier Mitglieder der Familie Lichtenberg. Unter diesen befand sich auch Georg Ludwig Graf von Lichtenberg, der 1720 seinen Erstgeborenen Sohn als Johannes Nepomuk taufte. Ähnlich wie die Legende über Johannes von Nepomuk in Verbindung mit der Familie Sternberg, die als eine Anspielung auf das Attribut des Heiligen (fünf Sterne) darstellt, so kann diese Legende auch mit dem Namen der Besitzer des Schlosses Tuštanj der Familie Lichtenberg in Zusammenhang gebracht werden (Lichtzeichen). Obwohl in der Literatur Zweifel an Franc Jelovšeks Autorschaft der Fresken geäußert wurden, bestätigt die stilistische Analyse, dass die Grafen von Lichtenberg die Deckenmalerei bei diesem Barockmaler, der der bedeutendste Freskant in Herzogtum Krain war, in Auftrag gegeben haben. Es ist anzunehmen, dass die Kapelle von Georg Ludwig nach dem Tod seines Erstgeborenen Sohnes Johann Nepomuk im Jahr 1724 in Auftrag gegeben wurde. Die Datierung um 1725 wurde bereits von Stane Mikuš, der die Fresken im Rahmen des gesamten Œuvres von Jelovšek behandelt hat, vorgeschlagen.

Wegen der graphischen Vorlagen, die sehr wahrscheinlich von Jelovšek benutzt worden waren, muss aber die Datierung um das Jahr der Kanonisierung (nach 1729) verschoben werden.